



شعبان ۱۳۹۴

مجموعه مقالات هایش سراسری علمی پژوهشی شناخت اخلاق و آداب حسینی تایباد

بررسی و تبیین ابعاد فقهی و حقوقی پدیده احتکار

هایش سراسری علمی پژوهشی شناخت اخلاق و آداب حسینی تایباد

<http://hehtaybad.blogfa.com/>

۱- محمد مهدی پور\*، عضو هیأت علمی گروه حقوق، دانشگاه زابل  
(09176186857)(mmehdipour93@yahoo.com) (نویسنده مسئول)

۲- امیر کندری، عضو هیأت علمی گروه حقوق، دانشگاه زابل  
(09380688183)(kondori.amir@gmail.com)

۳- ساجده سرحدی، دانش آموز خسته کارشناسی رشته حقوق، دانشگاه زابل  
(sarhadi.sajedah@gmail.com)

#### چکیده:

یکی از موضوعاتی که به شدت توسط پیامبر اکرم (ص) و ائمه هدی (ع) مورد نهي قرار گرفته، احتکار است. احتکار به دليل آثار سوئی که در اقتصاد جامعه بر جای می‌گذارد، عامل مؤثری در جهت برهم زدن تعادل اقتصادی و زمینه ساز تحقق اقتصاد طاغوتی است. حیات مادی جامعه یکی از مقاصدی است که مورد اهتمام شارع مقدس است. سودجویان و فرصت طلبان در هر عصر و نظامی، در انتظار فرصت و به دست آوردن موقعیت به منظور تأمین اهداف نامشروع خود می‌باشند. آنها با انبار نمودن مایحتاج مردم به انتظار می‌نشینند تا یک شوک اقتصادی به بازار وارد سازند و در پی آن اجناس را با ثمن مضاعف وارد گردونه اقتصادی نمایند. بنابراین پدیده احتکار یکی از مصادیق بارز تجاوز به حقوق اجتماعی محسوب می‌شود که پیامدهای زیانبار و آثار مخرب به همراه دارد و نظام حکومتی نباید در برابر آن بی‌تفاوت باشد.



شعبان ۱۳۹۴

## مجموعه مقالات هایش سراسری علمی پژوهشی شناخت اخلاق و آداب حسینی تایباد

در این نوشتار پس از تعریف احتکار به بررسی سند و دلالت روایات مربوط به احتکار نیز پرداخته است. در ادامه احکام حقوقی احتکار و نرخ گذاری بررسی می شود و آراء و نظریات فقها نیز مطرح شده و ادله و مبانی این احکام نیز مورد بحث قرار خواهد گرفت.

<http://hehtaybad.blogfa.com/>

کلید واژه‌ها: احتکار، محتکر، طعام، الزام به فروش

### ۱- مقدمه:

از آنجایی که معمولاً انسانها در کسب و کارشان به دنبال سود و منافع شخصی خود هستند، گاهی نفس اماره آنها را به راههای نادرست، از جمله احتکار مایحتاج عمومی می کشاند، تا بدین وسیله در مواقعی که مردم به آن کالای مورد نیاز احتیاج مبرم دارند، آن را با قیمت گزافی عرضه کنند و از این طریق سود هنگفتی را به دست بیاورند، بدون اینکه به فکر اقشار محروم و کم درآمد جامعه باشند و متأسفانه این فعالیت نامشروع از قدیم الایام تا به حال، برای بعضی از افراد طمعکار و سودجو راهی برای کسب درآمد بیشتر بوده و هست و از این راه سود فراوانی را به جیب می زنند.

بی شک پدیده احتکار از عوامل بسیار مخرب اقتصاد اجتماعی و مصداق روشن ظلم و اجحاف به مردم است که از منظر عقل و شرع محکوم و مورد تقبیح قرار گرفته است. (محمودی گلپایگانی، ۱۳۶۸: ۲۳۵)

اسلام همواره از آن نهی کرده و در تعالیمش آمده، اگر مسلمانی در هنگام سختی، به فکر مسلمان دیگر نباشد مسلمان نیست. چگونه کسی می تواند ادعای مسلمانی کند در حالی که دیگر برادران او به سختی روزگار خود را می گذرانند، و حال این که او همان اجناس را به صورت عمده، در انبارهای خود حبس کرده تا گرانتر بفروشند و شاید به خاطر همین است که خداوند با آنها در قرآن کریم با زبان تهدید سخن فرموده «الذین یکنزون الذهب و الفضة ولا ینفقونها فی سبیل الله فبشرهم بعذاب الیم» (توبه، ۳۴) یعنی: ای پیامبر کسانی که طلا



شعبان ۱۳۹۴

## مجموعه مقالات هایش سراسری علمی پژوهشی شناخت اخلاق و آداب حسینی <sup>تایید</sup>

و نقره...ذخیره و انبار می‌کنند و در راه خدا انفاق نمی‌کنند پس آنها را به عذابی دردناک بشارت ده). کنز همان انبار کردن و مال روی هم نهادن و مانع جریان عادی و بهره عمومی در آن جامعه است.  
پس آیه شریفه، عموم احتکار کنندگان را به عذاب شدیدی تهدید می‌کند، چرا که باعث فلج شدن اقتصاد جامعه و فشار به اقشار محروم و کم درآمد آن می‌شوند و آنها کسانی هستند که منافع موهوم شخصی خود را بر منافع و احتیاجات ضروری جامعه مسلمین ترجیح می‌دهند.

### ۲- معنای لغوی و اصطلاحی احتکار

احتکار مصدر باب افتعال از (حکر) به معنی جمع و امساک (گرد آوردن و نگهداشتن) اصل الحکر الجمع و الامساک ابن اثیر النهایه ۱/۴۱۷ و یا به مفهوم (گردآوری مواد خوارکی و انبار کردن آن به منظور گران شدن) است. (صحاح اللغه ۲/۶۳۵، لسان العرب ۴/۲۰۸)

واژه شناسان ریشه احتکار را از حکر و حکره می‌دانند و برای آن معانی متعددی قائل شدند که از جمله آن معانی جمع و نگهداری، سوء معاشرت و اجحاف می‌باشد. «احتکار» مصدر باب افتعال به معنی به خود اختصاص دادن و جمع آوری کالا و حبس آن به منظور گران فروشی می‌باشد و محتکر، اسم فاعل از مصدر احتکار، به معنی کسی است که کالای مورد نیاز مردم را انبار می‌کند. قیومی و ابن منظور، احتکار را انبار کردن ارزاق و کالاهای مورد نیاز مردم به هدف کمبود آنها و افزایش قیمت می‌دانند. (قیومی، ۱۴۰۵، مصباح المنیر، ماده حکر و ابن منظور، ۱۴۰۵، لسان العرب ماده حکر) (قلی پور، ۱۹: ۱۳۸۶)

محقق داماد در تعریف اصطلاحی احتکار چنین می‌نویسد: «فقها در تعریف احتکار، کلمات مختلفی دارند. مرحوم شیخ انصاری به پیروی از بسیاری از فقهای پیشین مسئله را اصولاً تحت عنوان «احتکار الطعام» مطرح نموده و تعریف آن را از اهل لغت بدین گونه نقل می‌کند: «احتکار الطعام و هو جمع الطعام و حبسه یتربص به الغلاء»؛ احتکار طعام جمع کردن و یا حبس کردن آن به منظور گران شدن است. همچنین ابن حجر در کتاب تحف خویش احتکار را این گونه تعریف می‌کند: احتکار آن است که کسی آذوقه مردم را در هنگام گرانی خریداری و آن را نگهداری کند تا به علت مضیقه و سختی به قیمت گزاف به فروش برساند. (محقق داماد،

(۴۸: ۱۳۶۲)



شعبان ۱۳۹۴

## مجموعه مقالات هایش سراسری علمی پژوهشی شناخت اخلاق و آداب حسینی تایباد

فقها نیز در کتب فقهی این تعریف را ملاک قرار داده‌اند و با توجه به تعریف یاد شده و استفاده از ادله

فقهی در معیار شناسی احتکار تحقق سه شرط را لازم دانسته‌اند.  
۱-گردآوری مواد خوراکی به منظور بالا رفتن قیمت باشد.

<http://hehtaybad.blogfa.com/>

۲-مواد خوراکی انبار شد مورد نیاز جامعه باشد.

۳-عرضه کننده دیگری که با عرضه او نیاز مردم برطرف گردد وجود نداشته باشد.(امام خمینی تحریر الوسیلیه

(۵۰۳/۱)

از نظر حقوقی، احتکار آن است که کسی کالای مورد احتیاج ضروری عامه را زیاده از مصرف خود داشته و

برای جلوگیری از فروش به دولت یا مردم پنهان کند. (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۴: ۱۵) (شامبیاتی، ۱۳۷۶: ۱۵)

با توجه به قوانین موجود، می‌توان جرم و تخلف احتکار را «نگه داری کالا به صورت عمده با تشخیص مرجع

ذی صلاح و امتناع از عرضه آن به قصد گران فروشی و یا اضرار به جامعه، پس از اعلام ضرورت عرضه توسط

دولت» دانست.(جهانی و خالقی، ۱۳۹۱: ۳۱۳)

به عبارت دیگر احتکار در مفهوم اعم آن عبارت از کاهش دادن یا متوقف کردن جریان توزیع کالا که توسط

همه یا برخی از فروشندگان به طور موقت صورت می‌گیرد.

این اقدام فروشندگان با توجه به وضع بازار بخصوص تقاضای تحریک شده خریداران به منظور بالا بردن قیمت

و درآمد حاصل از افزایش کالا انجام می‌گیرد. چنانچه محکر بتواند با کم کردن یا متوقف ساختن توزیع کالا به

اهداف خود برسد، اقدام خود را مجدداً تکرار کرده و جریان توزیع را همچنان در کمترین حجم خود نگه می‌-

دارد میزان احتکار و مدت آن بستگی به وضع بازار و تقاضای مشتریان کالا دارد.

تا وقتی که زمینه ذهنی مصرف کنندگان آکنده از نگرانی و بی اطمینانی نسبت به آینده باشد و کم شدن موقتی

کالا را کم شدن دائمی آن تصور کنند، به خرید کالا به مقداری بیش از اندازه مورد نیاز به منظور ذخیره سازی

شتاب می‌آورند. در این وضعیت عمل احتکار فروشنده ثمر بخش بوده در صدد تکرار آن خواهد آمد.(صدر،

(۷: ۱۳۶۲)

سود آوری این اقدام به زودی روی سایر فروشندگان تاثیر گذاشته، آنان را تحریک خواهد کرد تا به صف

محکوران اولیه بپیوندند. بنابراین آنچه گفته شد احتکار امری است مذموم که بنا به وسعت هر جامعه و میزان کالای



شعبان ۱۳۹۴

## مجموعه مقالات هایش سراسری علمی پژوهشی شناخت اخلاق و آداب حسینی تایباد

احتکاری و نوع آن دارای آثار متفاوتی است که همه نابهنجار و برهم زننده نظم اجتماعی است. (شامبیاتی،

۱۳۷۶: ۱۵)

### هایش سراسری علمی پژوهشی شناخت اخلاق و آداب حسینی تایباد

<http://hehtaybad.blogfa.com/>

#### ۳- سابقه و قدمت احتکار

قدمت احتکار به زمانی می‌رسد که بشر اولین جوامع کوچک را تشکیل داد و زندگی جدیدی را در قالب اجتماعات شروع کرد. در این مرحله، احتکار در پاره‌ای موارد عینیت یافت و در مراحل بعدی که جامعه بافت پیچیده‌تری به خود گرفت و تقسیم کار و انتخاب آزاد شغل‌ها معمول شد، احتکار به عنوان معضلی مهم در مقابل مصالح نظام و جامعه قرار گرفت. احتکار نوعی پایمال کردن حقوق افراد است و بر اثر وجود پول یعنی وسیله مبادله کالا در دست مردم، یا نبودن کالا در بازار و یا کمبود آن، باعث ایجاد تورم خواهد شد و در زنجیره نظام جامعه، اختلال ایجاد می‌نماید. (شامبیاتی، ۱۳۷۶: ۱۵) (جهانی و خالقی، ۱۳۹۱: ۳۱۳)

در این خصوص علاوه بر آیات قرآن کریم راجع به مال اندوزی «الهیکم التکاتر» و کم فروشی «ویل للمظلفین» از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نقل شده است که محتکر را خطاکار دانسته و در جای دیگر محتکر را ملعون معرفی کرده است و به حکیم بن حزام که تاجر ثروتمندی بود و ارزاق عمومی را یکجا خریداری می‌کرد، اخطار کرد که مبدا احتکار کنی و در موردی که به ایشان اطلاع دادند که مردم در مضیقه هستند و کسانی ارزاق عمومی را احتکار کرده‌اند، فرمان داد تا اجناس آنها را به بازار آورند و در معرض تماشای عموم قرار دهند تا هرکس لازم دارد، از آن اجناس خریداری کند. (خاور، ۱۳۵۵: ۳) (جهانی و خالقی، ۱۳۹۱: ۳۱۴)

احتکار اولین بار در ماده ی ۱۰ قانون متمم بودجه سال ۱۳۱۷ کشور جرم انگاری شد.<sup>۱</sup> پس از آن در سال ۱۳۱۸ قانون راجع به جلوگیری از احتکار کالای مورد احتیاج و سپس در سال ۱۳۲۰ قانون راجع به جلوگیری از احتکار به تصویب رسید. در این قانون، کالای مورد احتیاج عامه، به کالاهای ضروری و غیر ضروری تقسیم

۱- ماده ی ۱ این قانون مقرر یدارد « هرکس کالای انحصاری دولت را (به غیر از قاچاق که تابع قوانین مخصوص است) تحصیل و احتکار نماید به این نحو که کالای انحصاری را زائد بر مصرف خود و کسانش از تولید کنندگان و سایر اشخاص تحصیل نماید و بدین وسیله از دسترس دولت و مصرف کنندگان خارج نماید، به حبس تأدیبی از دو ماه تا یک سال و به تأدیه غرامت از هزار تا ده هزار ریال و یا یکی از این دو مجازات محکوم و به علاوه مال مورد احتکار به نفع شرکت یا بنگاه یا اداره مربوط ضبط میشود. به همین مجازات محکوم میشود هر عامل فروش رسمی و فروشندگان مجاز که اجناس انحصار را زیاده بر نرخ مقرر از طرف شرکت یا اداره و بنگاهی که عمل انحصار آن مال را عهده دار است به فروش رساند».



شعبان ۱۳۹۴

## مجموعه مقالات هایش سراسری علمی پژوهشی شناخت اخلاق و آداب حسینی نیاید

شد و قانونگذار احتکار را فقط درباره کالاهای ضروری صادق دانست و با آن که برای پنهان کردن کالاهای مورد احتیاج غیر ضروری نیز مجازات قائل شد، از به کار بردن لفظ احتکار در این مورد خودداری کرد.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی و تصویب قانون حدود صلاحیت دادسرا و دادگاه های انقلاب در تاریخ ۱۳۶۲، رسیدگی به جرایم گران فروشی و احتکار ارزاق عمومی، در صلاحیت دادگاه های انقلاب اسلامی قرار گرفت، اما با توجه به شرایط جنگی کشور، رواج بازار احتکار و کمبود و نایابی برخی اجناس و تهیه آنها از بازار سیاه، قانون تشدید مجازات محکومان و گران فروشان در سال ۱۳۶۷ تصویب شد. پس از آن نیز قانون تعزیرات حکومتی و قانون مجازات اخلاصگران در نظام اقتصادی کشور و همچنین قانون صنفی به تصویب رسید و با تصویب قانون اخیر الذکر، احتکار از جرم به تخلف تبدیل شد و صلاحیت رسیدگی به این رفتار به سازمان تعزیرات حکومتی واگذار گردید. در حال حاضر ماده ۶۰ قانون نظام صنفی کشور عنصر قانونی احتکار است. (جهانی و خالقی، ۱۳۹۱: ۳۱۴)

### ۴- پیشینه ی احتکار در قوانین ایران

از دیرباز مردم از محکومان متنفر بودند و فرمانروایان برای آنها عقوبت سختی قرار می دادند. مثلاً نانوایان را که گران فروشی می کردند زنده به تنور می انداختند و یا قصابان را چون گوشت قطعه قطعه می کردند. برای اولین بار پس از مشروطیت قوانینی به منظور مجازات محکومان وضع شد و در ۲۹ اسفند ۱۳۱۶ احتکار کالاهای انحصاری دولت جرم قلمداد شد و برای آن مجازاتی از دو ماه تا یک سال حبس جنحه ای و تأدیه غرامت از هزار تا ده هزار ریال در نظر گرفته شد.

پس از آن در سال ۱۳۱۸ مقارن با جنگ جهانی دوم، مجلس به دولت اختیار داد تا کالاهای مورد احتیاج را تعیین و برای جلوگیری از احتکار و گرانی فروشی مقرراتی وضع کند. (محقق داماد، ۱۹۹۰: ۸۹) (عظیمی گرگانی، ۱۳۰)

در سال ۱۳۲۰ قانون راجع به جلوگیری از احتکار تصویب شد که در آن، کالاهای مصرفی جامعه به کالاهای مورد احتیاج و ضروری و کالاهای غیر ضروری تقسیم شد و مصداق احتکار را تنها در قسم اول صادق دانستند



شعبان ۱۳۹۴

## مجموعه مقالات هایش سراسری علمی پژوهشی شناخت اخلاق و آداب حسینی نیاباد

هرچند در مورد انبار کردن و ذخیره کردن کالاهای قسم دوم بیش از نیاز خود و خویشان، مجازاتی تصویب شد ولی از به کار بردن کلمه احتکار در این مورد احتراز شده است. (حجتی اشرفی، ۱-۴)

در این قانون دایره شمول احتکار محدودتر شده است ولی انبار کردن و مخفی نمودن کالا های مورد احتیاج غیر ضروری را هم بدون آنکه آن را احتکار بنامد جرم شناخته اما مجازات کمتری برای آن تعیین کرده است ولی در هر دو مورد به ضبط کالا دستور داده است و نیز ملاک کالاهای مورد احتیاج را مشخص نموده و به ذکر نمونه‌هایی چون مواد خوراکی، پوشاک، دارو و وسایل باربری پرداخته است.

از نکات جالب این قانون این است که بازرگانان و صاحبان کالاها و کارخانه‌ها و عمده فروش و کسبه جزء را از معامله با واسطه‌ها و دلال‌ها منع کرده و واسطه‌گری و دلالی در خرید و فروش خوارو بار و دارو را که از راه سفته بازی موجب گرانی یا کیمیایی کالا شود، مستوجب مجازات شناخته است.

در سالهای ۱۳۵۳ و ۱۳۵۴ به علت کمبودها و تورم قیمت‌ها قوانینی چون « قانون نحوه توزیع گوشت » تصویب شد (محقق داماد ۹۶-۹۷) در سال ۱۳۶۷ قانون تشدید مجازات محتکران و گرانفروشان به تصویب رسید که در ماده اول آن چنین آمده است: احتکار عبارت است از جمع و نگهداری ارزاق مورد نیاز و ضروری عامه مردم ( گندم، جو، کشمش، خرما و روغن حیوانی و نباتی) به قصد افزایش.

گران فروشی عبارت است از عرضه کالا به بیش از نرخ متعارف و در مورد کالاهایی که به دست دولت توزیع می‌شود و به بیش از نرخ تعیین شده توسط دولت (حجتی اشرفی، ۶۵۶-۶۵۷) (عظیمی گرگانی، ۱۳۱)

### ۵- ارکان جرم احتکار

با توجه به زیانی که احتکار به اقتصاد جامعه و حقوق مصرف کنندگان وارد می‌کند، این رفتار جرم انگاری شده و مانند هر جرم یا تخلفی، نیازمند وجود سه رکن قانونی، مادی و معنوی است.

#### ۱-۵- عنصر قانونی

بیان شد که ماده ۶۰ قانون نظام صنفی کشور عنصر قانونی احتکار است. چنانچه رفتار محتکر منجر به اخلاف در امر توزیع مایحتاج عمومی شود مشمول بند « ب » ماده یک قانون مجازات اخلاف گران در نظام اقتصادی کشور



شعبان ۱۳۹۴

## مجموعه مقالات هایش سراسری علمی پژوهشی شناخت اخلاق و آداب حسینی تائباد

می‌شود. ماده یک این قانون اعمال واجد وصف مجرمانه را بیان داشته و در بند « ب » مقرر نموده است: «  
اخلال در امر توزیع مایحتاج عمومی از طریق گران فروشی کلان ارزاق یا سایر نیازمندی های عمومی و احتکار  
عمده ارزاق یا نیازمندی های مزبور و پیش خرید فراوان تولیدات کشاورزی و سایر تولیدات مورد نیاز عامه و  
امثال آنها به منظور ایجاد انحصار یا کمبود آنها جرم محسوب شده و مرتکب به مجازات های مقرر در این  
قانون محکوم می‌شود»

### ۲-۵- عنصر مادی

رفتار مرتکب احتکار به صورت فعل است، یعنی باید کالا به صورت عمده نگهداری شود به عبارت دیگر  
احتکار مشتمل بر دو رفتار است: فعل نگه داری و ترک فعل امتناع از عرضه آن.  
برای جرم دانستن احتکار هر دوی این رفتارها باید محقق شود. (ساک، ۱۳۸۹: ۲۱۳)

مرتکب این تخلف هرکسی می‌تواند باشد. در ماده ۶۰ قانون نظام صنفی کشور، قانونگذار مرتکب تخلف را  
مشخص نکرده است، اما در ماده ۲ همین قانون فرد صنفی را هر شخص حقیقی یا حقوقی دانسته است. با  
مطالعه سابقه قانونگذاری در مورد احتکار و مجازات‌های مقرر شده به نظر می‌رسد مرتکب این تخلف می‌تواند  
شخص حقیقی یا حقوقی باشد. همچنین زمانی احتکار جرم است که در نظام جامعه و بازار سیاه آشفستگی ایجاد  
کند و موجب تضییق و دشواری عامه مردم گردد، و گرنه در موارد فراوانی عرضه بی رویه کالا موجب اتلاف  
مال می‌شود، اما جرم نیست و حتی از جهاتی منطبق با موازین عقلایی است. (شامبیاتی، ۱۳۷۶: ۲۷۵)

همچنین بین احتکار و انبارداری که نوعی خدمت اقتصادی است، باید تفاوت قائل شد. انبارداری عبارت است  
از نگه داشتن موقت کالا به منظور عرضه به موقع و یا گسترش دادن مدت عرضه ی آن، به نحوی که کالا برای  
مدت بیشتری در دسترس و قابل مصرف باشد ( شامبیاتی، ۱۳۷۶: ۱۸).

به کار گیری لفظ « عمده » یکی از اشکالات ماده است زیرا ملاکی برای تعیین آن ارائه نشده است و موجب  
اعمال سلیقه در تشخیص عنصر مادی جرم می‌گردد و به نوعی تعدی از اصل قانونی بودن جرم و مجازات  
است. موضوع این تخلف، کالا است. در قوانین پیشین ارزاق مورد نیاز و ضروری عامه مردم آمده بود و به طور





شعبان ۱۳۹۴

## مجموعه مقالات هایش سراسری علمی پژوهشی شناخت اخلاق و آداب حسینی **تاباد**

کلی موضوع این تخلف، تمامی کالاهای مورد نیاز مردم، اعم از خوردنی، پوشاک، سوخت، دارو و غیره را شامل می‌شود.

حرمت احتکار بر مبنای حکم عقل است و مدار و محور آن، اخلال در نظام آنان است لذا وجهی برای تخصیص به موارد خاص مطرح نخواهد بود، بلکه هرچه کمبود آن نظم اقتصادی مردم را بر هم زند و موجب تضییع آنان شود، حرام و جرم می‌باشد. (سبحانی، ۱۳۵۸: ۶۷-۶۸)

### ۵-۳- عنصر معنوی

وجود یک عمل مادی که قانون آن را جرم شناخته است، برای احراز مجرمیت بزهکار و مجازات وی کافی نیست؛ بلکه بزهکار باید از نظر روانی یا برای ارتکاب جرم انجام یافته، قصد مجرمانه و عمد داشته باشد (جرایم عمدی) و یا در اجرای عمل، به نحوی از انحا و بی‌آنکه قصد منجزی بر ارتکاب بزه از او سر بزند، خطایی انجام دهد که بتوان وی را دارای مسئولیت جزایی (در صورت وجود این مسوولیت) شناخت (جرایم غیر عمدی) (نور بها، ۱۳۷۹: ۱۹۶)

باتوجه به متن ماده قانونی، احتکار علاوه بر سوء نیت عام نیازمند سوء نیت خاص نیز می‌باشد. قصد محترک معمولاً این است که کالاهای مورد نیاز مردم را در انبار نگهداری نموده و با عدم عرضه آن و ایجاد بازار سیاه، آن را در فرصتی مقتضی به قیمت بالاتری بفروشد. بنابراین قصد محترک، گرانفروشی و اضرار به جامعه است، ضمن اینکه نتیجه ی رفتار محترک ، خدشه به ثبات اقتصادی و امنیت ملی است و باعث بحران اقتصادی و اجتماعی نیز می‌گردد. (یعقوبی ، ۱۳۸۱: ۱۷۵)

بنابراین باتوجه به متن ماده، برای اینکه عمل احتکار تخلف تلقی شود علاوه بر سوء نیت عام مرتکب، یعنی قصد نگهداری کالا به صورت عمده، سوءنیت خاص وی، یعنی قصد گران فروشی یا اضرار به جامعه نیز باید اثبات گردد. البته عبارت « اضرار به جامعه » مبهم و کلی است. (جهانی و خالقی، ۱۳۹۱: ۳۱۷).

### ۶- تعارض حقوق فردی با حقوق اجتماعی

بی‌شک در زندگی اجتماعی هر یک از افراد جامعه حقوقی دارند که در وضع و اجرای قوانین لازم است مورد توجه قرار گیرد و هرگز نباید به موجب استیفای حقوق برخی از شهروندان حقوق دیگران مورد تجاوز



شعبان ۱۳۹۴

## مجموعه مقالات هایش سراسری علمی پژوهشی شناخت اخلاق و آداب حسینی نیاید

قرار گیرد و در صورتی که زمینه تضييع حقوق و بی‌عدالتی فراهم شود حاکم اسلامی موظف است از اجحاف و ستم افراد جامعه نسبت به یکدیگر جلوگیری کند و از حریم قانون و حقوق مسلم شهروندان حمایت نماید.

<http://hehtaybad.blogfa.com/>

بنابراین می‌توان گفت یکی از شرایط و حدود قاعده تسلط این است که اعمال حق و سلطه مالک در مال خود نباید موجب ضرر رساندن و یا تضييع حقوق دیگران شود و اگر چنین وضعی پیش آمد سلطه مالک نسبت به مال خود دستخوش تغییر شده و با محدودیت همراه خواهد شد و این خود یکی از موارد استثناء از عمومیت سلطه مالک است که در قانون مدنی نیز به آن اشاره شده است. و رد قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز به این مطلب تصریح شده است.

اصل چهلم-هیچ کس نمی‌تواند اعمال حق خویش را وسیله اضرار به غیر یا تجاوز به منافع عمومی قرار دهد. چنانکه عبارت صراحت دارد این اصل نیز به محدودیت تصرفات مالک در زمینه تعارض دلالت می‌کند.

یکی از موارد تجاوز به حقوق اجتماعی تسلط اعمال مالکیت فرد احتکار کالاهای مورد نیاز عموم مردم است زیرا بدیهی است شخص محتکر با خرید و انبار کردن مایحتاج عمومی مردم را در فشار اقتصادی و مشکلات معیشتی قرار می‌دهد و از آنجا که احتکار به منظور بالا رفتن نرخ کالا و فروش آن با قیمت‌های گران است، موجب زیان رساندن به اقتصاد خانواده و در نهایت وارد کردن ستم و اجحاف به شهروندان شده و از این رهگذر زیان‌های مرگبار و جبران ناپذیر به جامعه وارد می‌کند لهذا جلوگیری از آن به حکم عقل و شرع لازم است. (محمودی گلپایگانی، ۱۳۸۴: ۲۳۸)

در چنین مواردی است که حق فرد و سلطه مالکانه او با حقوق جامعه که در شرایط خاص به کالای مورد نظر نیاز دارند تعارض پیدا می‌کند و هرگز پوشیده نیست که در چنین مواردی که حق تصرف و اعمال سلطه فرد موجب ضرر و زیان جامعه می‌شود حقوق اجتماعی مقدم است و حق تصرف و اعمال سلطه مالک باید محدود گردد و به اصطلاح فقها، این گونه موارد از مصادیق تعارض قاعده تسلط با قاعده لاضرر است که در نهایت قاعده لاضرر ترجیح و حاکمیت بر قاعده تسلط مالک دارد چرا که فلسفه قاعده



شعبان ۱۳۹۴

## مجموعه مقالات هایش سراسری علمی پژوهشی شناخت اخلاق و آداب حسینی تایباد

لاضرر محدود کردن سلطه مالک در مواردی است که اعمال سلطه، مستلزم زیان رساندن بر دیگران باشد. (سبحانی، تهذیب الاصول، ۱۲۶/۳)

پایس سراسری علمی پژوهشی شناخت اخلاق و آداب حسینی تایباد

<http://hehtaybad.blogfa.com/>

### ۷- حکم شرعی احتکار

این که از نظر شارع مقدس احتکار چه حکمی دارد و آیا امری مباح، مکروه، مستحب یا حرام است، دیدگاه‌های متفاوتی وجود دارد، که اینک به عمده ترین آنها می‌پردازیم.

علامه حلی در مختلف می‌گوید: علمای ما در مورد احتکار اختلاف نظر دارند که آیا حرام است یا مکروه؟ شیخ صدوق و ابن البراج، نظرشان بر حرام بودن است و ظاهر سخن ابن ادریس هم همین است. شیخ طوسی و مفید می‌گویند مکروه است و ابوالصلاح در قسمت مکاسب کتاب کافی گفته مکروه است ولی در فصل بیع نظرش بر حرام بودن است.

اقرب نزد ما کراهت است و اصل بر عدم تحریم است. در حدیثی از امام صادق (ع) نقل شده که مردی از حضرت در مورد احتکار سوال کرد، امام به او فرمود: «و ان كان الطعام لا یسع الناس فانه یکره ان یحتکر الطعام و یترک الناس لیس لهم طعام» یعنی: اگر مردم از نظر ارزاق در وسعت نیستند، پس احتکار آن کراهت دارد در حالی مردم را بدون ارزاق رها کنند.

همچنین بعضی از علما طبق قاعده «الناس مسطون علی اموالهم» یعنی: مردم بر اموال خود سطره دارند و هر طور بخواهند آن را به کار می‌گیرند، همین نظر را تایید می‌کنند ولی کسانی که نظر بر تحریم دارند، دلیلشان روایاتی است که به چند نمونه از آنها اشاره می‌شود، از جمله روایتی است از امام باقر (ع) که حضرت از قول رسول الله (ص) می‌فرماید « لا یحتکر الطعام الا الخاطی و الجالب مرزوق و المحتکر ملعون» همچنین در روایت دیگر حضرت فرمود: « الحکره فی الخصب اربعون یوما و فی الشده و البلاء ثلاثه ایام، فمازاد علی الاربعین یوما فی الخصب فصاحبه ملعون و مازاد فی العصر علی ثلاثه ایام فصاحبه ملعون » یعنی: ارزاق را احتکار نمی‌کند مگر انسان خطاکار، و کسی که زحمت جابه جایی کالا را برای فروش می‌کشد روزی‌مند است، و انسان محتکر



شعبان ۱۳۹۴

## مجموعه مقالات هایش سراسری علمی پژوهشی شناخت اخلاق و آداب حسینی تایباد

ملعون. و در روایت دیگر فرمود: احتکار در روزگار فراوانی چهل روز و در ایام سختی و کمبود، صاحبش ملعون است. براساس این روایات برخی از علما حرمت احتکار را در فراوانی ارزاق بیش از چهل روز و در کمبود و سختی بیش از سه روز می دانند.

<http://hehtaybad.blogfa.com/>

دلیل دیگر بر تحریم، اجبار به فروش است که مستلزم تحریم می باشد، ولی شیخ به حدیث اول این طور پاسخ داده که دلالت بر تحریم نمی کند و دو حدیث دیگر نیز سندشان اشکال دارد و اجبار به فروش هم موجب حرام بودن احتکار نمی شود و در نتیجه کراهت احتکار ثابت می شود. و نظر شیخ مفید هم بر کراهت این کار می باشد (علامه حلی، ۱۴۱۲، ج ۵، ۳۸، الی ۴۲)

شهید اول در درس می گوید: بنابر قول اظهر، در صورت نیاز مردم به اجناس کالای احتکار شده، این کار حرام است (شهید اول، ۱۴۱۲، ج ۳، ۱۸۰) و شهید ثانی در شرح آن می گوید (این حرام بودن به خاطر خبری است که از پیامبر در نهی از احتکار به ما رسیده است که فرمود «لا یحتکر الطعام الا الخاطی و انه الملعون» یعنی ارزاق را به جز انسان گناهکار احتکار نمیکنند و او ملعون است. (شهید ثانی، ۱۴۱۰، ج ۳، ۲۹۹-حر عاملی ۱۴۱۴، ج ۴، ۲۶، ۱۷) اما شهید ثانی در مسالک در توضیح کراهتی که در سخن امام صادق (ع) آمده، که فرمود «یکره ان یحتکر الطعام» می گوید مراد حرام بودن احتکار است، زیرا مکروه یکی از معانی حرام می باشد، پس موقعی که اینگونه اخبار بر حرام بودن دلالت دارند، کراهت را باید حمل بر تحریم کرد و در ادامه توضیح می دهد، ملاک حرمت احتکار نیاز مردم نمی باشد و لذا آن را رد کرده و گفته چه مردم به آن نیاز داشته باشند یا نه، اقوی تحریم آن است ولی اگر شخص دیگری برای عرضه آن کالا باشد، حرام نیست. مطلب دیگر این که موقع در موقع نیاز مردم، مستحب است در تقسیم کالا بین آنان، مساوات رعایت گردد (شهید ثانی، ۱۴۱۲، ج ۳، ۱۹۱) (قلی پور، ۱۳۸۶: ۲۷)

یکی دیگر از احادیثی که دلالت بر کراهتی که، اعم از حرمت و کراهت است، این حدیث حضرت علی (ع) است که درباره ربا فرمود: «یکره الربا» و یا در صحیح حلی از امام صادق (ع) نقل می کند «بأنه یکره» پس در اینکه احتکار حرام است هیچ شبهه ای در آن نیست، زیرا شارع اراده کرده که ارزاق بین مردم باشد و هیچ کس حق ندارد آن را از دیگران منع کند. (خویی، ۱۳۷۱، ج ۳، ۸۱۳-۸۲۲) آیه... روحانی در منهاج الفقاهه ضمن بررسی نظرات علما درباره ی احتکار می گوید: احتکار به چند قسمت تقسیم می شود.



شعبان ۱۳۹۴

## مجموعه مقالات هایش سراسری علمی پژوهشی شناخت اخلاق و آداب حسینی تائباد

۱- احتکاری که حرام است در صورتی که مردم بدان نیاز داشته باشند.

۲- احتکاری که مباح است در صورتی که مردم بدان نیازی ندارند.

۳- احتکاری که واجب است در صورتی که برای ایام گرانی و کمک به افراد مضطر و درمانده باشد.

<http://hehtaybad.blogfa.com/>

۴- احتکاری که مستحب است و آن برای کمک به زایران باشد.

۵- احتکاری که مکروه است در صورتی که مردم به آن نیاز دارند، ولی نزد دیگران یافت شود. (روحانی ۱۴۱۸،

ج ۵، ۱۹۲)

بنابراین اکثر علما در صورت کمبود جنس احتکار شده و در تنگنا بودن مردم قایل به حرام بودن احتکار

هستند. (قلی پور، ۱۳۸۶: ۳۰)

### ۸- دلایل حرمت حتکار

مهمترین دلیل بر حرمت احتکار روایت صحیح سالم حناط است. او می گوید امام صادق از من پرسید شغلت چیست گفتم گندم فروشم و گاهی بازار پر رونق و گاهی کساد است، در کساد بازار کالا را ننگه میدارم و نمی فروشم.

امام (ع) فرمود در این صورت مردم درباره تو چه می گویند؛ گفتم میگویند محتکر است امام (ع) پرسید آیا کس دیگری هست که گندم بفروشد گفتم من به اندازه یک هزارم بازار می فروشم امام صادق (ع) فرمود: لا بأس انما کان ذلک رجل من قریش یقال لهو: حکیم بن حزام و کان اذا دخل الطعام المدینه اشتره کله فمر علیه النبی (ص) فقال: یا حکیم بن حزام ایاک ان تحتکر

عیبی ندارد، مردی در قریش بود که به آن حکیم بن حزام می گفتند، هرگاه گندم وارد شهر می شد او همه آن را می خرید.

پیامبر (ص) بر او گذشت و فرمود ای حکیم بن حزام بپرهیز از اینکه احتکار کنی.

عبارت «ایاک ان تحتکر» دلالت روشنی بر حرمت دارد.

سید رضی در نهج البلاغه از امیر المومنین (ع) در نامه اش به مالک اشتر نقل می کند که فرمودند:



شعبان ۱۳۹۴

## مجموعه مقالات هایش سراسری علمی پژوهشی شناخت اخلاق و آداب حسینی تایباد

فامن من الاحتکار فان رسول الله صلی الله علیه و اله منع منه، ولیکن البیع بیعا سمحا بموازین عدل و اسعار (واسعا) لا تجحف (لا یجحف) بالفریقین من البائع و المبتاع، فمن قارف حکره بعد نهیک ایاه فنکل (به) و عاقب (عاقبه) فی غیر اسراف.

<http://hehtaybad.blogfa.com/>

از احتکار جلوگیری کن، همانا رسول خدا از آن جلوگیری می کرد.

معامله بیع باید معامله ای آسان و بر اساس موازین عدالت و نرخی باشد که به دو طرف معامله، یعنی فروشنده و خریدار اجحاف نشود پس هرکس بعد از فرمان تو به ممنوعیت احتکار، اقدام به آن نمود او را بدون آنکه زیاده روی کنی مجازات کن.

ظاهر جمله « فان رسول الله صلی الله علیه و آله منع منه » دلالت بر حرمت دارد. این روایت را سید رضی به گونه مرسل نقل کرده است، ولی شیخ طوسی سندی برای نامه امام (ع) به مالک اشتر نقل می کند که ممکن است بر اساس آن، روایت صحیح باشد. ( حائری، ۶ )

### ۸-۱- احکام ثانویه ی احتکار

حکم اولیه احتکار غالباً حرمت یا حلیت است، در صورت نیاز مردم، حرام و در صورت عدم نیاز حلال است. ولی گاهی با عناوین ثانوی، متصف به حکم استحباب یا وجوب یا کراهت می شود، مثلاً گاهی حفظ جان انسان ها متوقف بر احتکار طعام در زمان رفاه است تا در هنگام قحطی و گرسنگی نمیرند. پس احتکار در دوره رفاه حلال است، ولی به سبب توقف واجبی بر آن، واجب می شود.

گاهی کسی در زمان عدم نیاز مردم، طعامی را احتکار می کند، این احتکار به عنوان اولی حلال است، ولی مقصود احتکار کننده این است که هرگاه زوار و درماندگان آمدند به آنها کمک کند، در این صورت احتکار مستحب خواهد بود.

گاهی کسی در زمان عدم نیاز مردم، طعامی را احتکار می کند، این احتکار به عنوان اولی حلال است، اما هدف احتکار کننده این است که مشتریانی را که می تواند طعام را با قیمتی بالاتر از قیمت بازار به آنها بفروشد به چنگ آورد، در این صورت احتکار مکروه است. (حسینی حائری، ۲۱).



شعبان ۱۳۹۴

## مجموعه مقالات هایش سراسری علمی پژوهشی شناخت اخلاق و آداب حسینی <sup>تایباد</sup>

۸-۲- حکم محترک

شیخ انصاری می گوید: <sup>پایش سراسری علمی پژوهشی شناخت اخلاق و آداب حسینی <sup>تایباد</sup></sup>

ظاهراً هیچ اختلافی در این نیست که می توان حتی بنابر قول به کراهت احتکار، محترک را اجبار به فروش کالایش کرد، بلکه در مذهب البارع ادعای اجماع و در تنقیح و حدائق ادعای عدم خلاف شده است این اجماع دلیلی است که می توانیم به وسیله آن از قائده (( عدم اجبار در غیر موارد واجب )) خارج شویم. برای همین گفتیم که ظاهر ادله اجبار دلالت بر تحریم احتکار دارد، زیرا الزام غیر لازم خلاف قاعده است. البته اجماع است که کالای محترک به زیان او قیمت گذاری نمی شود، چنانچه در سرائر آمده و روایات متواتر را نیز بر آن افزوده است. در مبسوط نیز ادعای عدم خلاف شده است، اما در مقنعه آمده است که به صلاح دید خود بر کالای محترک قیمت می گذارد. از علامه حلی و فرزندش فخر المحققین و شهید اول نیز نقل شده است که اگر محترک در قیمت اجحاف کند، به صلاحدید حاکم بر آن قیمت گذاری می شود. مستند آنها قاعده نفی ضرر است. از میسی و شهید ثانی نقل شده که بدون آنکه قیمت گذاری شود به محترک امر می شود که قیمت را پایین بیاورد تا میان ادله نهی از اجبار و قیمت گذاری و ادله نفی ضرر جمع شود.

اگر حرمت احتکار را بپذیریم -چنانکه ما پذیرفتیم- در این صورت هیچ اشکالی در این نیست که حاکم می -تواند اجبار به فروش کالا کند. در عین حال مسائلی است که باید مورد بحث قرار گیرد:

اول: آیا در صورت قول به کراهت احتکار نیز می توان گفت که حاکم حق اجبار محترک به فروش کالایش را دارد؟ ظاهراً چنین حقی دارد و دلیل آن روایت صحیح سالم حنط است. در این روایت آمده است که رسول خدا (ص) فرمود: « ای حکیم ابن حزام پرهیز از احتکار».

اگر مقصود از این کلام حکم شرعی نباشد که ما چنین فهمیدیم، در این صورت حتماً مقصود، حکم والایی پیامبر (ص) خواهد بود و بعد از پذیرش جانشینی ولی فقیه از رسول خدا (ص) در ولایت، او نیز دارای چنین ولایتی است. همچنین در عهدنامه امام علی (ع) به مالک اشتر نیز آمده بود که آن حضرت فرمود: « از احتکار جلوگیری کن، زیرا رسول خدا (ص) نیز از آن جلوگیری می کرد».

دوم: آیا حاکم حق قیمت گذاری بر کالای محترک را دارد؟ روایاتی وارد شده که دلالت بر منع از قیمت گذاری دارد و برای قول به منع این روایات استدلال شده است.



شعبان ۱۳۹۴

## مجموعه مقالات هایش سراسری علمی پژوهشی شناخت اخلاق و آداب حسینی تائباد

شیخ کلینی با سند خود از سهل بن زیاد از یعقوب بن یزید از محمد بن اسلم از کسی که نام آن را برد از امام صادق (ع) نقل می کند که آن حضرت فرمود: **باین سراسری علمی پژوهشی شناخت اخلاق و آداب حسینی تائباد** خداوند فرشته ای را مامور امر قیمت ها کرده است، بنابراین قیمت به علت کمبود، بالا نمی رود و به علت زیادی پایین نمی آید.

۲- شیخ کلینی با سند خود از سهل بن زیاد از یعقوب بن یزید از شخص دیگری از امام صادق (ع) نقل می کند که آن حضرت فرمود:

خداوند فرشته ای را بر قیمت ها قرار داده تا آنها را تدبیر کند.

عجیب است که ادعای تواتر برای روایات حرمت قیمت گذاری شده و شیخ انصاری نیز این ادعا را از سرائر نقل کرده است. این دو روایت دارای سند معتبر است.

به هر صورت اگر قول به حرمت قیمت گذاری را بپذیریم، دو مورد از آن استثنا می شود: نخست، موردی که بالا بودن قیمت کالا همان نتیجه احتکار در موارد حرمت احتکار را در پی داشته باشد، یعنی فروشنده قیمت کالای خود را در موردی که احتکار حرام است آنقدر بالا ببرد که بیشتر مردم نتوانند کالا بخرند. چنین فرضی در واقع همان احتکار است و نباید احتکار را به پنهان کردن کالا از چشم مردم در انباری معنا کرد. آیت الله خوئی به درستی این مطلب را توضیح داده است.

دوم، موردی است که قیمت موجب اجحاف شود، زیرا عهدنامه امام علی (ع) به مالک اشتر آمده بود که آن حضرت فرمود « معامله بیع باید معامله ای آسان و بر اساس موازین عدالت باشد. قیمت کالا نباید به گونه ای باشد که به دو طرف معامله که عبارتند از فروشنده و خریدار اجحاف شود».

سوم: آیا حاکم می تواند در غیر موارد احتکار حرام، در صورت مصلحت کسی را مجبور به فروش کالایش کند؟ مثلاً در مورد کالا هایی مانند گچ و سیمان و مانند آنها که طعام نیستند، یا در مورد طعام هایی که احتکار آنها حرام نیست - اگر قول به حرمت احتکار همه اطعمه را نپذیریم - یا در مواردی که کمبود کالا به حد حرمت احتکار نرسیده است. به نظر ما حاکم بنابر مبانی پذیرفته شده در ولایت فقیه هرگاه مصلحت دید حق چنین کاری را دارد. (حسینی حائری، ۲۶)





شعبان ۱۳۹۴

## مجموعه مقالات هایش سراسری علمی پژوهشی شناخت اخلاق و آداب حسینی تائباد

### ۹- نگرش قرآن درباره احتکار

«والذین یکنزون الذهب و الفضة ولا ینفقونها فی سبیل الله فبشرهم بعذاب الیم»

آنها که از زر و سیم گنج می سازند و آنها را در راه خدا خرج نمی کنند، بعذابی دردناک مژده ده.

<http://hehtaybud.blogfa.com/>

این آیه به ضرورت حرکت بر اساس سیاست گذاری و خط مشی تعیین شده از سوی خداوند در امر گردش منافع و سرمایه و پول تصریح دارد. (ولی پور، ۱۱۳)

### ۱۰- نگرش روایات درباره احتکار

برخی از روایات جایگاه موضوع را در هستی تعیین می کنند و دید انسان را تصحیح می نمایند که به عنوان روایات نگرشی از آنها یاد می شود و برخی خط مشی های اجرائی کلان (هست و نیست ها) ترسیم می کنند که از آنها به روایات راهبردی یاد می شود. دسته سوم مربوط به بهره برداری از موضوع و روش اجرائی است (دستورالعمل ها یا روایات قانونگذار)

ابتدا به روایات نگرشی پرداخته، سپس به احادیث تعیین کننده استراتژی کلان (راهبردی) اشاره می شود و در قسمت آخر روایات قانونگذار مورد بررسی قرار می گیرد. سپس از جمع بندی موارد فوق، مدل و الگوی مورد نظر اسلام در امر جلوگیری از احتکار استخراج می شود.

### ۱۰-۱- روایات مبانی و نگرشی:

۱- قال النبی (ص): من جمع طعاما یتربص به الغلاء اربعین یوما فقد بر من الله و برء الله منه.

پیامبر اکرم (ص) فرمود: هرکس گندمی را به قصد گران شدن آن، چهل روز احتکار کند از خدا بری و خدا از او بری است.

علامه طباطبائی در تفسیر المیزان در ذیل آیه ۵ از سوره مائده در مورد منظور از کلمه طعام در ادبیات قرآن و روایات اینگونه می فرماید:..... طعام در اصل لغت به معنای هر چیزی است که قوت و غذای خورنده اش قرار می گیرد و خورنده ای با آن، گرسنگی خود را برطرف سازد. لیکن بعضی گفته اند مراد از طعام، خصوص گندم و سایر حبوبات است از آن جمله صاحب لسان العرب در کتاب خود گفته است: اهل حجاز وقتی کلمه ی طعام را مطلق و بدون قید ذکر کنند تنها گندم را در نظر دارند سپس گفته خلیل و ابن اثیر نیز همین را می گویند. بله



شعبان ۱۳۹۴

## مجموعه مقالات هایش سراسری علمی پژوهشی شناخت اخلاق و آداب حسینی تایباد

از بعضی از روایات معنای دیگری از کلمه طعام استفاده می شود که انشاء الله تعالی در آینده مورد بحث قرار می گیرد.

### هایش سراسری علمی پژوهشی شناخت اخلاق و آداب حسینی تایباد

۲- قال الامام علی (ع) : الاحتکار داعیه الحرمان<sup>۲</sup>  
<http://hehtaybad.blogfa.com/>

حضرت علی (ع) فرمود: احتکار عامل محرومیت (بحران) است.

۳- قال الامام الصادق (ع) کل حکره تضر بالناس و تغلی السعر علیهم ، فلا خیر فیها.<sup>۳</sup>

امام صادق (ع) فرمود هر احتکاری که به مردم زیاد برساند و نرخ را بالا ببرد، در آن خیری نیست.

۴- قال علی (ع) ..... و ذلک (احتکار المنافع، البضائع) باب و مضره للعامه<sup>۴</sup>

حضرت علی (ع) فرمود: این احتکار کالاها و مایحتاج مورد نیاز جامعه، برای همه مردم زیاد دارد.

۵- قال علی (ع) : فی العهد الاشری .... و ذلک (الاحتکار) .... عیب علی الولاة<sup>۵</sup>

حضرت علی (ع) در عهدنامه مالک اشتر: این احتکار ننگی است برای والیان (عوامل حاکمیت) و نشانه ناتوانی مدیریت آنها است.

۶- قال النبی (ص) : لا یحتکر الطعام الا الخاطی

پیامبر اسلام (ص) فرمود خوراکی را جز فرد خطاکار کسی احتکار نمیکند.

۷- قال علی (ع) : من طبائع الاغمار ، اتعابالنفوس فی الاحتکار<sup>۶</sup>

حضرت علی (ع) فرمودند: رنج رساندن به مردم از راه احتکار، از خصلت های مردم جاهل است.

۸- قال علی (ع) : الاحتکار رذیله<sup>۷</sup>

حضرت علی (ع) فرمودند: احتکار رذیلت (پستی) است و از انحراف روانی سرچشمه میگیرد.

۹- قال علی (ع) : الاحتکار شیمه الفجار<sup>۸</sup>

حضرت علی (ع) فرمودند: احتکار خصلت فاجران است

۲- غرر ال حکم / 51  
 ۳- معالم الاسلام ، ج 2، ص 33

۴- معالم الہدایة / 5151

۵- معالم الہدایة / 5151

۶- غرر ال حکم / 313

۷- غرر ال حکم / 53

۸- غرر ال حکم / 51



شعبان ۱۳۹۴

## مجموعه مقالات هایش سراسری علمی پژوهشی شناخت اخلاق و آداب حسینی تایباد

۱۰- قال النبی (ص): المحتکر الملعون

پیامبر اسلام (ص) فرمودند محتکر ملعون است. **پایس سراسری علمی پژوهشی شناخت اخلاق و آداب حسینی تایباد**

۱۱- قال الامام علی (ع): کن موثر اولاتکن محتکرا

<http://hejtabad.blogfa.com/>

حضرت علی (ع) فرمود: سرمایه را به گردش بینداز نه اینکه آنرا حبس نمائی.

۱۲- قال النبی (ص): فیما رواه الامام الباقر (ع) ایما رجل اشتری طعاما فکسبه اربعین صباحا یرید به

غلاء المسلمین، ثم باعه فتصدق بمثمنه، لم یکن کفاره لما صنع ( ولی پور، ۱۱۵: ۱۳۸۶)

پیامبر اسلام (ص) فرمود: هرکس طعامی را بخرد و آنرا چهل روز نگاه دارد، تا مسلمانان را به گرانی دچار سازد،

سپس کالای احتکار شده را بفروشد و بهای آنرا صدقه دهد، کفاره آنچه کرده است نخواهد بود.

۱۳- قال النبی (ص): اطلعت فی النار، فرایت وادیا فی جهنم یغلی، قلت: یا مالک لمن هذا؟ قال لثلاثة:

المحتکرین و المدمنین الخمر و القوادین

پیامبر اسلام (ص): نگاهی به دوزخ افکندم، دره ای دیدم که میجوشد به مالک دوزخ گفتم: این دره جای کیست

؟ گفت جای سه گروه: محتکران، اشخاصی دایم الخمر و دلالان زنا.

این چند روایت مجموعه تعابیر مبنایی و نگارشی است که در منابع روایی شیعه و عامه یافت شد. این روایات

در مقام تعیین جایگاه محتکر و کردار زشت و ناپسند احتکار است،

احتکار، بر دین و دنیا محتکر زیان می‌رساند و همچنین احتکار ضرر جامعه و عیب حاکمان آن است و نشانه

ضعف مدیریت آنها است احتکار خطا پستی، شرارت و فجور است و شخص محتکر معصیت کار و ملعون

است و دارای انحراف روانی است و نیز احتکار گناهی جبران ناپذیر است.

بعلاوه در مقام بیان دو محور اساسی زیر است: طعام یا مایحتاج مردم هیچگاه نقش استراتژیک و حیاتی خود را

از دست نمی‌دهد، دستیابی به امنیت غذایی برای جامعه لازم است یعنی وضعیت جامعه باید طوری تثبیت شده

باشد که خانواده‌ها احساس بحران نکنند و یا هنگام احساس بحران بتواند سطح مصرف لازم را کاهش دهد.

۲- اسلام اولویت اول را در جامعه به امنیت معیشتی می‌داند، امنیت معیشتی یک ضرورت قطعی در زندگی

است، که در همه شئون حیات انسان تأثیری ماهوی دارد، از تربیت‌های اولیه بگیرد تا آخرین مراحل تکامل

فردی و اجتماعی انسان و ضرورت تأمین امنیت معیشتی با جمله معروف نبوی بیان شده است: «کاد الفقر ان



شعبان ۱۳۹۴

## مجموعه مقالات هایش سراسری علمی پژوهشی شناخت اخلاق و آداب حسینی تایباد

یکون کفرا» ( فقر از موثرترین عوامل کفر و روی گرداندن از حقائق است). عدم تأمین معاش و حداقل مایحتاج به غیر از عوارض اجتماعی و بحران‌های عمومی در جامعه موجب بروز عوارض منفی فکری و روحی نسبت به دین و خدا خواهد شد.

<http://hehtaybad.blogfa.com/>

۳- ملاک ممنوعیت احتکار (بنابر آنچه که در اخبار ذکر شده است) شامل همه چیزهایی می‌شود که مردم در معیشت خود به آنها نیازمندند، بنابر این تنها به گندم و مواد خوراکی اختصاص ندارد و طعام (گندم) به عنوان مثال ذکر شده است، زیرا احتیاج مردم به گندم از آشکارترین نیازهاست. لذا بعضی از بزرگان فرموده‌اند تعیین اجناس و موارد احتکار در هر زمان و محیطی بدست حکومت اسلامی است.

ب- روایات سیاست گذار و تعیین کننده خط مشی برای تحقق نگرش اسلام

۱- قال النبی (ص): فیما رواه الامام امیر المومنین فی عهده للاشتر النخعی: فامنع من الاحتکار، فان رسول الله (ص) منع منه.<sup>۹</sup>

پیامبر اسلام (ص) فرمود جلو احتکار را بگیر که پیامبر اسلام (ص) از آن منع نمود.

۲- نهی امیر المومنین (ع) عن الحکره فی الامصار

حضرت علی (ع) از احتکار کردن در هر جامع کرد.

۳- حضرت علی (ع) به رفاعه بن شداد الجبلی قاضی خود در اهواز نوشت:

انه عن الحکره، فم رکب النهی فواجعه، ثم عاقبه باظهار ما احتکر

از احتکار جلوگیری کن، و هرکس احتکار کرد کیفری دردناکش ده و سپس با بیرون آوردن اجناس احتکار شده، محکوم را به عقوبت برسان.

### ۱۱- استراتژی نرخ گذاری

الامام علی (ع) فی العهد الاثرتی: ..... و لیکن البیع بیعا سمحا، بموازين عدل و اشعار لا تجحف بالفریقین من البائع و المبتاع ...<sup>۱۰</sup>



شعبان ۱۳۹۴

## مجموعه مقالات هایش سراسری علمی پژوهشی شناخت اخلاق و آداب حسینی <sup>تایباد</sup>

حضرت علی (ع) در عهدنامه مالک اشتر... باید خرید و فروش آسان، و با ترازوهائی در دست انجام گیرد، با نرخ هایی نه به زیان فروشنده و نه خریدار. <sup>پایس سراسری علمی پژوهشی شناخت اخلاق و آداب حسینی تایباد</sup>  
این دستور دلیلی است بر ضرورت نرخ گذاری به هنگام اجحاف، به عبارت دیگر مساله نرخ گذاری طرح نمیشود مگر وقتی که تورم و اجحاف در بازار وجود داشته باشد و چیز های مورد نیاز مردمان احتکار شده باشد و استبداد و زورگویی در معاملات مشاهده شود نه در اوضاع و احوال عادی.

### ۱۲- استراتژی پیشگیری

قال النبی (ص) لا تقلو التسلع حتی یهبطلی السوق  
به استقبال کالا نروید، بگذارید در بازار وارد گردد یعنی کالا را در انحصار خود قرار ندهید.

### ۱۳- روایات قانونگذار

۱- الامام علی (ع) فی العهد الاشری ک... فمن قارف حکره بعد نهیک ایاه، فنکل به، و عاقبه فی غیر اسراف<sup>۱۱</sup>  
هرکس بعد از منع احتکار باز مرتکب این جنایت شود او را کیفر ده تا مایه عبرت دیگران و به عقوبتش برسان با رعایت حد. « فنکل به » در جایی گفته می شود که شخص را چنان کیفر دهد که دیگران را بترسانند و مایه عبرت همه شود.

تحلیل: الف - ظاهر این است که کیفر دادن محترکان بر حسب زمان ها و مکان ها و محیط ها و اوضاع و احوال مختلف فرق می کند، مثلاً عقوبت ایشان در زمان جنگ با زمان صلح متفاوت خواهد بود و همچنین در دوران انقلاب با حالت عادی.

ب- این سخن دلالت بر حرمت احتکار دارد، زیرا که امر به کیفر دادن و عقوبت کردن، دلیلی است واضح بر حرام بودن، چون مرتکب فعل مکروه را نمی توان عقوبت کرد و علاوه مقتضای مناسب حکم و موضوع هم حرمت است.

۲- الامام علی (ع) فیما کتبه الی قاضی الهواز:.....ثم عاقبه باظهار ما احتکر



شعبان ۱۳۹۴

## مجموعه مقالات هایش سراسری علمی پژوهشی شناخت اخلاق و آداب حسینی تائباد

حضرت در نامه‌ای به قاضی اهواز ... محتکر را با بیرون آوردن و در دسترس قرار دادن کالا های احتکار شده به وسیله ی او، به عقوبت برسان.

۳- ابن حزم اندلسی در کتاب المحلی از ابوالحکم روایت کرده است که : ان علی بن ابی طالب (ع) احرق طعاما

<http://hehtaybad.blogfa.com/>

احتکر بمنه الف

علی بن ابی طالب گندمی را که صد هزار درهم قیمت آن بود سوزانید.

تحلیل: این احتکار سوزی پس از آن بوده است که احتکار کننده زیان خویش را به جامعه رسانده بود و گندم ها را از دسترس مردم دور نگه داشته بود. (ولی پور ، ۱۱۹ : ۱۳۸۶)

حاکمان اسلامی باید در اجرای عدالت قاطعیت داشته باشند و طرفدار انسان مظلوم و محروم باشند و کسانی که با ظالمان اقتصادی، جز اینگونه عمل می‌کنند به اسلام زیان می‌رسانند و نسل ها را ناامید میکنند .

۴- امام صادق (ع) فرمود: نفذ الطعام علی عهد رسول الله (ص) فاتاه المسلمون فقالوا: یا رسول الله قد نفذ الطعام و لم یبق منه شی الا عند فلان، فمره بیعه الناس . قال فمحمد الله و اثنی علیه، ثم قال ک یا فلان ان المسلمین ذکرو ان الطعام قد نفذ الا شیئا عندک فاخرجهو بعه کیف شئت و لا تحسبه.

امام صادق (ع) فرمود: در زمان پیامبر خدا (ص)، گندم تمام شد مسلمانان نزد او آمدند و گفتند: ای پیامبر خدا (ص)، گندم تمام شده است و فقط مقداری نزد فلانی است به او دستور ده تا آنرا به مردمان بفروشد..... پیامبر حمد و ثنای خدا کرد. سپس فرمودند: ای فلان مسلمان میگویند گندم در بازار نمانده است جز آنچه در نزد تو است آن را بیرون آور و چنانچه خواهی بفروش، و حبس و احتکار مکن.

تحلیل: ۱- وادار کردن محتکر به فروش اجناس احتکار شده امری است که در اخبار آمده است و مقتضای ملاک های شرعی و عقلی اجتماعی و سیاسی و اقتصادی و اخلاقی و انسانی نیز همین است زیرا که مردم را بی گندم و نان گذاشتن چیزی است که عقل به قباحت آن حکم می‌کند.

۲- این دلیلی است که مورد احتکار را از قاعده « عدم اجبار بر غیر واجب» خارج میکند و از این رو ما گفتیم که ظاهر ادله اجبار دلالت بر حرمت احتکار دارد. زیرا الزام غیر لازم (اجبار غیر واجب) خلاف قاعده است.

ولی پور، ۱۳۸۶: ۱۲۰)



شعبان ۱۳۹۴

## مجموعه مقالات هایش سراسری علمی پژوهشی شناخت اخلاق و آداب حسینی نیایاد

۳- حکومت اسلامی باید به امور مردم و روابط آنان در معیشت و اقتصاد و زندگی چنان توجه داشته باشد که به هیچ کس ظلمی نشود، لذا حاکمیت اسلامی نمیتواند مردم را اسیر دست محتکران رها نماید، به همین جهت وظیفه حاکمیت اسلامی است که از احتکار به صورتی قاطع جلوگیری کند، و اجناس و کالا های احتکار شده را به بازار ها و خیابان ها آورد و محتکران را مجبوره فروش نماید گواه مطلب اینست که امیر المومنین (ع) به مالک اشتر و رفاعه فرمان داد که از احتکار جلوگیری کنند و متخلفان را کیفر دهند .

۵- قال الصادق (ع): و لا تلق و لا يتلقى و لا تاكل منه  
به استقبال کالا نرو و اگر کسی چنین کرد متاع خریدار شده را معامله نکن و آنرا نخور.

### ۱۴- نتیجه گیری

احتکار عملی مذموم و ناپسند است که در صورت عدم برخورد قانونی با آن، بنیاد جامعه را سست می گرداند احتکار یعنی جمع آوری و نگهداری طعام برای بالا رفتن قیمت آن حرام است و مقصود از طعام، قوت غالب مردم است که ممکن است در هر شهر و سرزمینی متفاوت از دیگری باشد. از ادله فهمیده می شود که حکم حرمت احتکار طعام به آنچه تهیه طعام متوقف بر آن است نیز توسعه می یابد.  
حد زمانی برای احتکار تعیین نشده و ملاک آن، نیاز مردم است. پس اگر مردم نیازمند بودند نگهداری طعام حرام است هرچند برای زمانی کوتاه. احتکار به اقتضای عناوین ثانوی گاهی واجب و گاهی مستحب و مکروه نیز خواهد بود.

رقابت آزاد تجاری در جامعه مسلمانان جایز است و اسلام از آن حمایت می کند و احتکار کالاهای اساسی و ضروری مردم اعم از خوراکی و غیر خوراکی در صورتیکه مضر به حال جامعه باشد حرام و محتکر را مجبور به فروش آن کالا می کند. البته دولت اسلامی در صورتی کالاهای محتکر را نرخ گذاری می کند که وی، خود تن به فروش ندهد و یا در قیمت گذاری اجحاف کند. اکنون نیز سازمان تعزیرات حکومتی متصدی این کار است تا محتکران نظام اقتصادی را مختل نکنند و دسترسی مردم به مایحتاج مورد نظر به آسانی صورت گیرد.

فهرست منابع:



شعبان ۱۳۹۴

## مجموعه مقالات هایش سراسری علمی پژوهشی شناخت اخلاق و آداب حسینی **تایباد**

- ۱- قرآن کریم
- ۲- نهج البلاغه.
- ۳- ابو داود، سنن ابی داود، دارالکتب العربی، بیروت، کتابخانه اسماعیلیان، ۱۳۲۳ق
- ۴- ابن منظور، جمال الدین ابوالفضل، لسان العرب، دارالاحیاء التراث العربی، لبنان، ۱۴۰۸ ق.
- ۵- محمد اردبیلی، احمد، مجمع الفائده و البرهان، تحقیق اشتهااردی یزدی عراقیقم، ناشر: جامعه مدرسین، ۱۴۰۳
- ۶- اصفهانی، ابوالحسن، وسیله النجات، مهر استوار، قم، ۱۳۹۶ق.
- ۷- انصاری، شیخ مرتضی، کتاب مکاسب، ج ۴، قم، مجمع الفکر الاسلامی، چاپ اول، ۱۴۲۰ ه. ق
- ۸- دکتر جعفری لنگرودی، محمد جعفر، ترمینولوژی حقوق، نشر ابن سینا، سال ۱۳۶۲، ص ۲۵.
- ۹- حجتی اشرفی، غلامرضا، مجموعه کامل قوانین و مقررات جزایی، تهران، ۱۳۷۵ ش.
- ۱۰- حر عاملی، محمد بن الحسن، تفصیل وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، قم، موسسه آل البيت (ع)، چاپ اول ۱۴۲۶ ه. ق
- ۱۱- شیخ حرّ عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، داراحیاء التراث العربی، بیروت ف ۱۳۸۲ ق
- ۱۲- خاور، محمد، « گران فروشی و کم فروشی و احتکار از نظر شریعت اسلام و قوانین جاری مملکتی»، مجله حقوقی دادگستری، ۱۳۵۵، به نقل از: [www.hoghooghdanan.com](http://www.hoghooghdanan.com)
- ۱۳- خوئی، سید ابوالقاسم الموسوی، مصباح الفقاهه، جلد ۱، قم، تقریر ابحاث السید خوئی به قلم محمد علی توحیدی، ناشر: مکتبه الدواری علمیه، ۱۳۷۱.
- ۱۴- خوئی، سید ابوالقاسم، موسوعه الامام الخوئی، ج ۳۷، نجف اشرف، موسسه احیاء آثار الامام الخوئی، چاپ اول، ۱۴۲۵ ه. ق ۲۰۰۵م
- ۱۵- زمخشری، ابوالقاسم محمود بن عمر، اساس البلاغه، بیروت، ۱۳۸۵ق
- ۱۶- ساکی، محمد رضا، حقوق کیفری اقتصادی، تهران، جنگل - جاودانه، چاپ نخست، ۱۳۸۹.





شعبان ۱۳۹۴

## مجموعه مقالات هایش سراسری علمی پژوهشی شناخت اخلاق و آداب حسینی **تاباد**

- ۱۷- سبحانی، حسن، «بررسی عناصری از مناهی اقتصادی در احکام اسلامی»، مجله تحقیقات اقتصادی، شماره ۸۰، ۱۳۸۲.
- ۱۸- شامبیاتی، هوشنگ، «احتکار»، ماهنامه دادرسی، تهران، سازمان قضایی نیروهای مسلح، شماره ۵۶، ۱۳۷۶
- ۱۹- شهید اول، محمدبن جمال الدین، الدروس الشرعیه، جلد ۳، قم، موسسه النشر الاسلامیه، جامعه مدرسین، ۱۴۱۲.
- ۲۰- مکی عاملی، شیخ ابی عبدالله شمس الدین محمد بن جمال الدین، لمعه دمشقیه، تحقیق علمی پورانی، بی جا، نشر: دارالفکر، چاپ قدس. ۱۴۱۱.
- ۲۱- شهید ثانی، زین الدین الجبعی العاملی، الروضه البهیة فی شرح اللعنه دمشقیه، جلد ۳، تحقیق و تعلیق سید محمد کلانتر، قم، انتشارات داوری، ۱۴۱۰.
- ۲۲- شهید ثانی، زین الدین الجبعی العاملی، مسالک الافهام، جلد ۳، قم ف تحقیق و نشر: موسسه المعارف الاسلامیه، ۱۴۱۳.
- ۲۳- شیخ انصاری، مرتضی، مکاسب، جلد ۴، قم، تحقیق، لجنه التحقیق، باقری، ۱۴۱۵.
- ۲۴- صانعی، سید مهدی، «احتکار از نظر فقه اسلامی»، نشریه دانشکده الهیات و معارف اسلامی مشهد، به نقل از: [www.noormags.com](http://www.noormags.com)
- ۲۵- صفی پور، عبدالرحیم بن عبدالکریم، منتهی الارب، چاپ دوم، تهران، ۱۲۹۶.
- ۲۶- علامه حلی، حسن، مختلف الشیعه فی احکام الشریعه، جلد ۵، تحقیق لجنه التحقیق، قم، ناشر: موسسه النشر الاسلامی وابسته به جامعه مدرسین، ۱۴۱۲.
- ۲۷- فیروز آبادی، مجد الدین ابوطاهر محمدبن یعقوب، القاموس المحیط، دارالکتب المصر، ۱۳۰۶ق
- ۲۸- قشیری نیشابوری، مسلم بن حجاج بن مسلم، صحیح مسلم ( بشرح النوری )، داراحیاء التراث العربی، لبنان، ۱۳۷۷ق.
- ۲۹- قیومی، احمد بن محمد بن علی المقری، المصباح المنیر فی الشرح الکبیر للرافعی، ۲ جلدی، قم، ناشر: موسسه دار الحجره، ۱۴۱۵.



شعبان ۱۳۹۴

## مجموعه مقالات هایش سراسری علمی پژوهشی شناخت اخلاق و آداب حسینی تایباد

- ۳۰- محقق داماد، مصطفی، تحلیل و بررسی احتکار از نظر گاه فقه اسلام، اندیشه های نو در علوم اسلامی، ۱۳۶۲ ش.
- ۳۱- مفید (عکبری بغدادی)، محمد بن نعمان، المقنعه، موسسه نشر اسلامی، قم، ۱۴۱۰ ق.
- ۳۲- نجاشی اسدی کوفی، ابوالعباس احمد بن علی بن احمد بن العباس، رجال النجاشی قم، موسسه النشر الاسلامی التابعه لجماعه المدرسین، چاپ پنجم، ۱۴۱۶ ه.ق.
- ۳۳- نجفی، محمد حسن، جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام، تحقیق شیخ عباس قوچانی، جلد ۲۲، تهران، ناشر دارالکتب الاسلامیه آخوندی، ۱۳۶۷.
- ۳۴- نوربها، رضا، زمینه حقوق جزای عمومی، تهران دادافزین، چاپ چهارم، ۱۳۷۹.
- ۳۵- یعقوبی، عبد الهاشم، روش رسیدگی به پرونده ها در سازمان تعزیرات حکومتی، تهران، فردوسی، چاپ دوم، ۱۳۸۱.
- ۳۶- دکتر صدر، کاظم احتکار از دیدگاه فقه و اقتصاد، انتشارات ۲۲ بهمن، چاپ اول، سال ۱۳۶۲.
- ۳۷- جهانی و خالقی، جرم انگاری احتکار در راستای حمایت از حقوق مصرف کننده، فصلنامه تعالی حقوق، سال چهارم، شماره ۱۶-۱۷، ۱۳۹۱.
- ۳۸- جوهری، اسماعیل بن حماد، تاج اللغه و صحاح العربیه، «معروف به صحاح اللغه»، چاپ دوم، دار العلم للملایین، بیروت. ۱۳۹۹ ه.ق.
- ۳۹- ابن منظور، جمال الدین محمد بن مکرم مصری، لسان العرب، نشر ادب الخوره، ثم ۱۴۰۵ ه.ق.
- ۴۰- محمودی گلپایگانی، سید محمد، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۶۸، ۱۳۸۴.
- ۴۱- سبحانی، تبریزی، شیخ جعفر، تهذیب الاصول (تقریرات درس اصول امام خمینی)، مؤسسه اسماعیلیان، قم، بی تا.